

РОЗВИТОК СИСТЕМИ ПРОФЕСІЙНО-ТЕХНІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ВІДПОВІДНО ДО ВИМОГ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

У статті розглянуто становлення політики ЄС у сфері регулювання розвитку професійно-технічної освіти. Виявлено детермінанти формування стандартів даного рівня освіти в ЄС. Виокремлено проблеми розвитку професійно-технічної освіти України. Визначено сфери співпраці України та ЄС у даній галузі і напрями реформування національної системи професійного навчання.

Ключові слова: професійно-технічна освіта, Європейський Союз, євроінтеграція.

L. KURIY

Khmelnitskyi National University

VOCATIONAL EDUCATION AND TRAINING DEVELOPMENT IN UKRAINE IN ACCORDANCE WITH THE EUROPEAN UNION REQUIREMENTS

The aim of the article is to study the formation of EU policy in the field vocational education and identify the ways of its modernization in Ukraine according to European standards. The article deals with the formation of EU policy in the regulation of vocational education. The main determinants of the EU education standards are discovered. The problems of vocational education in Ukraine are identified. The areas of cooperation between Ukraine and the EU in this sphere and directions of the national system of vocational training reforming are defined. The principal areas of vocational education reform in Ukraine in ensuring its compliance with EU standards are improving the quality and effectiveness; providing easy access to professional training of all categories of the population, including access to lifelong learning for people of all ages; implementation of European standards for vocational education, particularly in the direction to match labor market needs and the use of effective mechanisms of social partnership; intensifying training of workers to the EU level (minimum 1 time in 5 years).

Keywords: vocational education and training, European Union, eurointegration.

Постановка проблеми. Модернізація галузі освіти є ваговою складовою сучасного етапу економічної трансформації України в межах євроінтеграційного процесу. Серед першочергових напрямів реформування, згідно з Угодою про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, є підвищення ефективності системи професійно-технічної освіти і професійної підготовки у напрямі забезпечення відповідності потребам ринку праці та стандартам ЄС. У даному контексті актуальності набуває виявлення напрямів модернізації даної сфери, що мають спрямовуватись на створення необхідних умов для інноваційного розвитку професійного навчання різних категорій населення, як у професійних навчальних закладах, так і на виробництві, на забезпечення якісної професійної підготовки кваліфікованих робітників для галузей економіки, малого й середнього підприємництва з урахуванням потреб ринку праці та адаптації професійно-технічної освіти до рівня розвитку і якості у країнах ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам функціонування та розвитку національної системи освіти та дослідженню механізмів управління системами освіти найбільш розвинених країн присвячено чимало наукових праць вітчизняних вчених: Н. Абашкіної, Л. Ващенко, М. Дарманського, Г. Єльнікової, К. Корсака, М. Лещенко, О. Локшиної, С. Майбороди, П. Третякова, Л. Пуховської, Л. Сергєєвої та ін. Перегляд вітчизняних публікацій, присвячених різним точкам зору на проблемну ситуацію, яка склалася в сфері професійно-технічної освіти України, переконливо демонструє, що переважна більшість науковців пов'язує надії на вихід цієї галузі із затяжної кризи з інтеграційними процесами входження України до європейського освітнього простору. В той же час, недостатньо висвітленим у наукових дослідженнях залишається питання адаптації стандартів професійно-технічної освіти та її якості до вимог та рівня Європейського Союзу.

Метою статті є дослідження становлення політики ЄС у сфері регулювання розвитку професійно-технічної освіти та визначення напрямів її модернізації в Україні відповідно до європейських вимог.

Основний матеріал дослідження. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку процеси європейської інтеграції охоплюють дедалі більше сфер життєдіяльності. Україна, чітко визначивши орієнтир на входження в освітній простір Європи, здійснює модернізацію освітньої галузі відповідно до європейських вимог, дедалі наполегливіше працює над практичним приєднанням до Болонського процесу.

Слід підкреслити, що впровадження європейського виміру у професійну освіту може дати певні позитивні результати лише за умови, що вона стане частиною послідовної всеосяжної стратегії освіти упродовж життя [1].

Формування політики Європейського Союзу у сфері регулювання розвитку професійно-технічної освіти характеризується рядом визначальних етапів (табл. 1), які ввели ключові принципи і механізми управління даною сферою. Наприклад, цінність Лісабонської резолюції (2000 р.) полягає в обґрунтуванні положення щодо взаємодії «між політикою в галузі економіки, зайнятості і розвитку людських ресурсів на

основі забезпечення високоякісної професійної освіти і навчання та підвищення ефективності використання інвестицій в людські ресурси» [2].

Таблиця 1

Формування політики ЄС у сфері регулювання розвитку професійно-технічної освіти (складено автором на основі [1–4])

Документ/подія	Рік	Зміст
Лісабонська стратегія (Копенгагенський процес)	2000	Метою є створення в Європі системи професійної освіти, яка стане загально визнаним еталоном якості у світі. Європейська Комісія підтримує, розвиває та реалізує політику навчання упродовж життя з метою допомогти країнам співпрацювати та вчитися на взаєм. Комісія здійснює ці заходи за допомогою «відкритого методу координації», визнаючи водночас повну правочинність держав-членів у сфері освіти й професійного навчання. Усвідомлюючи, що навчання протягом життя – один із найважливіших чинників для створення робочих місць, розвитку, а також залучення всіх представників суспільства, країни-члени ЄС та Європейська Комісія зміцнили свою політичну співпрацю через стратегічну рамкову програму «Освіта і професійне навчання 2020». Європейське регулювання окреслило такі базові вміння, які мають формуватися в рамках неперервного навчання: – знання інформатики; – іноземних мов; – технологічної культури; – підприємливості, а також якості й уміння, необхідні для суспільного життя. Населенню має надаватися можливість отримувати нові знання і підвищувати кваліфікацію як через освітні осередки та заклади професійної підготовки, так і через роботодавців.
Доповідь Європейської Комісії «Про конкретні майбутні завдання для системи освіти та професійної підготовки в Європі», м. Стокгольм	2001	Доповідь містить пропозиції щодо спільних дій країн-членів у сфері освіти і є першим документом, що пропонує уніфіковану стратегію розвитку національних освітніх політик, включаючи такі кардинальні зміни: 1. Підвищення якості та ефективності систем освіти та підготовки в країнах ЄС. 2. Спрощення доступу до всіх форм освіти упродовж життя. 3. Посилення відкритості систем освіти та підготовки фахівців у всьому світі.
Копенгагенська Декларація Європейської Комісії та міністрів освіти європейських країн з розвитку співробітництва в галузі професійної освіти і навчання в Європі	2002	Започатковано «Копенгагенський процес», спрямований на реалізацію низки завдань: – створення єдиного європейського простору в галузі професійної освіти і навчання (ПОН); – забезпечення прозорості кваліфікацій за рахунок упровадження Європейського резюме, Додатка до диплома чи свідоцтва про освіту, Mobilipass – свідоцтва про навчання за кордоном, у тому числі і в процесі трудової діяльності, європейського портфоліо мов, посилення координації на національному рівні, інформаційної та іншої підтримки з боку Європейського Союзу; – розв'язання проблеми визнання компетенцій і кваліфікацій шляхом визначення європейської рамки кваліфікацій; – запровадження єдиної рамки кваліфікацій для забезпечення порівнюваності та прозорості національних кваліфікацій; – створення єдиної системи перенесення знакових одиниць, що забезпечують прозорість, завдяки розробці механізмів перенесення й визнання компетенцій і кваліфікацій між різними державами і на різних рівнях шляхом встановлення референційних рівнів; формулювання загальних принципів сертифікації та інших заходів, що охоплюють систему перенесення кредитних одиниць навчання і модулів; – розробки загальних принципів визнання неформального і спонтанного навчання шляхом порівняння принципів офіційного визнання такого навчання на основі позицій, вироблених різними суб'єктами освіти і навчання, та з урахуванням різних потреб і рекомендацій щодо підвищення якості методів і систем визнання для забезпечення прав громадян на проходження процедур офіційного визнання неформального і спонтанного навчання; – розробки кваліфікацій і компетенцій на галузевому рівні на основі узагальнення досвіду, накопиченого на цьому рівні, формування галузевих кваліфікацій і компетенцій у рамках різних програм ЄС, інтеграції відповідних структур та ініціатив у цій галузі, визначення пріоритетних галузей та визнання кваліфікацій професійним співробітництвом; – забезпечення якості і розробки загальних критеріїв і принципів оцінки якості ПОН для підвищення економічної ефективності від інвестицій шляхом оцінки відповідних стандартів та їх використання; розробку загальної рамки забезпечення якості; обґрунтування і визначення індикаторів якості для ПОН на основі використання кращого досвіду, створення Європейського керівництва із самооцінки, аналізу структур, що займаються забезпеченням якості; – задоволення потреб у навчанні викладачів і майстрів ПОН шляхом участі, підвищення ролі і мотивації педагогічних працівників професійних навчальних закладів, що забезпечується визначенням потреб викладачів, майстрів та інструкторів в уміннях, необхідних у суспільстві, які базуються на знаннях, та створення умов для оволодіння цими вміннями.
Створення Європейської референційної рамки забезпечення якості професійної освіти (EQAVET)	2009	Метою EQAVET є підтримка і моніторинг постійного вдосконалення національних систем професійної освіти і навчання. EQAVET пропонує порівняльний інструмент для відповідальних осіб на основі циклу якості, що складається з чотирьох етапів: визначення цілей і планування, реалізація, оцінка і перегляд. EQAVET визнає автономність національних урядів і становить добровільну систему, яку можуть використовувати державні органи та інші організації, що працюють у сфері забезпечення якості.
Туринський процес (за ініціативи Європейського фонду освіти)	2010	Основне завдання полягає у виробленні єдиної позиції за стратегіями подальшого розвитку державних політик і систем професійної освіти і навчання, приймаючи до уваги роль останніх у підвищенні конкурентоспроможності і забезпеченні стійкого та інклюзивного зростання. Туринський процес спрямований на вироблення загального розуміння середньо- та довгострокового бачення пріоритетів і стратегій розвитку ПОН, розгляду можливих способів впровадження цього бачення і досягнення прогресу; розробку і оцінку таких політик ПОН, які дозволяють задовольняти потреби сучасної економіки і які вважаються виконуваними з точки зору наявних ресурсів; регулярне оновлення результатів аналізу і перегляду досягнень; забезпечення можливостей розвитку професійного потенціалу і аналізу політики з метою покращення стратегічного планування у країнах-партнерах і у співробітництві з ЄС; підтримку країн у підвищенні ефективності координації донорської діяльності в цілях досягнення узгоджених національних пріоритетів.

За прогнозами європейських дослідників, до 2020 року потреба у працівниках з кваліфікацією середнього рівня – майже на 20 млн [5]. Європейське виробництво розвивається в напрямку спеціалізації і професіоналізму, що вимагає наявності висококваліфікованих спеціалістів і підвищення кваліфікації носіїв

традиційних професій. Найбільш затребуваними новими компетенціями є володіння технічними (професійними) та соціально-культурними навичками.

Своєчасне виявлення майбутніх потреб у кваліфікаціях дає можливість у відповідні строки спланувати і забезпечити надання послуг у сфері освіти і навчання. У цьому контексті вкрай важливим є стабільне і ефективне партнерство структур сфери освіти із бізнес-сектором і представниками роботодавців.

Належне прогнозування вимог ринку праці та потреб у кваліфікаціях є пріоритетним завданням для ЄС та обумовлюється такими цілями:

- сприяння більш точному прогнозуванню потреби у кваліфікаціях;
- забезпечення кращої відповідності між наявними кваліфікаціями і потребами ринку праці;
- усунення розриву між знаннями, здобутими в результаті навчання, і знаннями, необхідними для виконання тих чи інших робіт.

Очевидною також є тенденція до того, щоб працівники володіли багатьма навичками, а також до комбінації навичок і компетенцій у багатьох секторах [1].

Провідною установою, що підтримує розвиток професійної освіти і навчання в Європейському Союзі, є Європейський центр розвитку професійної освіти (CEDEFOP). Напрямами діяльності Центру є сприяння розвитку профтехосвіти, допомога у прийнятті стратегічних рішень із врахуванням реальної ситуації, проведення консультацій, досліджень, здійснення аналізу та пошуку інформації, а також стимулювання загальноєвропейської співпраці і спільного навчання. CEDEFOP тісно співпрацює з Європейською Комісією, урядами, представниками роботодавців і профспілок, а також науковцями й практиками. Він забезпечує цих партнерів актуальною інформацією про останні події, досвід та інновації профтехосвіти й пропонує форум для обговорення політики. CEDEFOP поширює свої експертні знання за допомогою електронних та паперових публікацій, конференцій і робочих груп.

Спеціальною агенцією Європейського Союзу з підтримки розвитку систем освіти і професійного навчання в країнах-партнерах ЄС є Європейська фундація професійної освіти (ETF). Основним завданням фундації є допомога країнам з перехідною економікою та країнам, що розвиваються, формувати свій людський потенціал через реформи систем освіти, професійного навчання і ринку праці у контексті зовнішньої політики ЄС [1].

У контексті європейської освітньої політики і програми «Освіта і професійне навчання» розглядається проблема кваліфікаційних стандартів і питання зміцнення зв'язку між ринком праці і системами кваліфікацій. Враховуючи завдання Лісабонської стратегії зробити ЄС «найдинамічнішою і найбільш конкурентоспроможною економікою знань у світі, здатною забезпечити стале економічне зростання, створити більше робочих місць, підтримати соціальну згуртованість і сприяти охороні довкілля» [2], слід виокремити основні детермінанти, що спрямовують формування стандартів професійної освіти (табл. 2).

Спільною європейською довідковою системою, яка поєднує різні кваліфікаційні системи країн ЄС є Європейська рамка кваліфікацій (EQF), яка є своєрідним механізмом інтерпретації, що дозволяє краще зрозуміти системи кваліфікацій європейських держав. EQF має дві основні мети: підтримувати мобільність громадян між країнами та сприяти навчанню впродовж життя. Спільна європейська референційна система за EQF містить вісім рівнів, що охоплюють повний спектр кваліфікацій, від базового (рівень 1, наприклад, атестат про середню освіту) до вищого (рівень 8, наприклад, ступінь доктора наук). Як інструмент сприяння розвитку безперервного навчання, EQF охоплює всі рівні кваліфікацій, що їх можна отримати в межах загальної, професійної, а також вищої освіти. Крім того, EQF бере до уваги кваліфікації, отримані в рамках первинної та продовженої освіти [1].

Навчальні результати у професійно-технічній освіті ЄС визначають за трьома категоріями: знання, навички і компетенції. Кваліфікації охоплюють широкий спектр навчальних результатів, у тому числі теоретичні знання, практичні й технічні навички, а також соціальні компетенції, у яких головну роль відіграє здатність працювати з іншими.

Істотним елементом Зони європейської вищої освіти є навчання впродовж усього життя. У майбутній Європі як суспільство, так і економіка засновані на знаннях, тому стратегія навчання протягом усього життя повинна стати на шляху вирішення проблем конкурентоспроможності та використання нових технологій, поліпшення соціальної єдності, рівних можливостей і якості життя.

В контексті адаптації освітніх норм до вимог ЄС варто відмітити, що у країнах – нових членах процес створення навчальних планів перед їх приєднанням до Євросоюзу був зосереджений на прийнятті рішень на загальнодержавному рівні: центральні відомства розробляли проекти навчальних планів для усіх галузей професійно-технічної освіти, а міністерства освіти (або інші міністерства, відповідальні за професійну освіту) затверджували їх. Професійно-технічні навчальні заклади (ПТНЗ) отримували затверджені міністерством навчальні плани та керувалися ними як основними документами для своєї діяльності. Всі ПТНЗ, що надавали первинну професійну освіту в певній галузі, користувалися однаковими навчальними планами. Приєднання до ЄС принесло із собою для цих країн принцип субсидіарності, який передбачає, що прийняття рішень з різних питань слід переносити на якнайнижчий рівень. Схвалення цього принципу новими членами ЄС також вплинуло на прийняття рішень у сфері освіти (у тому числі

професійної). Було збільшено повноваження органів, відповідальних за освіту та навчальні заклади на регіональному і місцевому рівнях, що стосувалося також розробки навчальних планів. Згідно з цим принципом, створення навчального плану складається з двох етапів: по-перше, центральні органи (переважно Міністерство освіти та Національний інститут професійної освіти) відповідають за розробку освітніх стандартів – стандарти визначають навчальні результати для певного типу навчального закладу, а у сфері профтехосвіти – навчальні результати за професіями; по-друге, професійно-технічні навчальні заклади відповідають за створення навчального плану, який мусить відповідати вимогам дотичного освітнього стандарту. З одного боку, всі навчальні плани містять освітні стандарти (однакові для закладів одного типу), з іншого – вони пропонують зміст навчання, що відрізняється залежно від навчального закладу та регіону, в якому його розташовано. Освітні стандарти забезпечують порівнюваність освіти, наданої різними закладами, тоді як специфічні елементи навчального плану дають можливість віддати належне унікальним аспектам конкретного закладу, на які впливає, наприклад, його середовище (специфічна структура економіки, місцеві підприємства, ринок праці), наявне обладнання, кваліфікація педагогічного колективу тощо [1].

Таблиця 2

**Детермінанти формування стандартів професійно-технічної освіти в ЄС
(складено автором на основі [1, 3, 4])**

Детермінанта	Сутність
1. Необхідність збільшення придатності до працевлаштування молодих людей, яким потрібно отримати кваліфікації, актуальні для даного ринку праці.	Для підвищення можливостей працевлаштування та забезпечення відповідності навчання вимогам ринку праці, сфера праці і сфера освіти повинні тісно співпрацювати. Саме кваліфікаційні стандарти є тим інструментом, який дозволяє полегшити взаємодію між цими двома сферами, оскільки стандарти містять інформацію про компетенції, що їх отримала та продемонструвала особа, і водночас повідомляють про вимоги й очікування на ринку праці. Процес розробки стандартів, методи та інформація, які використовуються під час цього процесу, також допомагають узгодити навчання з потребами ринку праці.
2. Прозорість і порівнюваність кваліфікацій для мобільності працівників і студентів у межах ЄС.	Ініціативи зі створення Європейської рамки кваліфікацій (EQF) та впровадження Європейської системи кредитів для професійної освіти і навчання (ECVET) посилюються на спільну «мову» формулювання стандартів – мову компетенцій і навчальних результатів. З огляду на неймовірну розмаїтість освітніх систем у Європі, важко порівнювати стандарти на основі «вхідних даних» (тривалість навчання, навчальні плани, характеристики навчання тощо). Натомість навчальні результати можна порівняти з дескрипторами національних кваліфікаційних рамок і EQF, що допомагає краще зрозуміти кваліфікації та сприяє їхньому визнанню за кордоном.
3. Навчання впродовж життя	Навчання впродовж життя є істотним елементом Лісабонської стратегії. Для визнання неформальної та інформальної освіти як важливого інструмента стратегії, вимагається формулювати стандарти як навчальні результати – це дозволяє забезпечити відкритість до різних форм навчання. Зрештою, усі ці питання пов'язані з модуляризацією кваліфікацій. Організація навчальних результатів у набори модулів, кожен з яких можна проходити окремо, індивідуалізує навчання та робить його менш залежним від навчального закладу. Це, у свою чергу, сприяє міжнародній мобільності та допомагає поєднувати різні форми навчання залежно від особистого вибору.

Фундаментальним принципом освітньої політики ЄС є співпраця навчальних закладів, особливо професійно-технічних, із соціальними партнерами. Соціальними партнерами є роботодавці та інші зацікавлені сторони, що мають вплив на місцевий ринок праці. До соціальних партнерів у ЄС включають такі інституції: малі, середні та великі підприємства (роботодавці); торгово-промислові палати, у тому числі їхні регіональні й галузеві представництва; центри зайнятості та інші організації, що надають послуги працевлаштування; професійні асоціації, гільдії; органи державної влади; місцеві/регіональні органи влади; профспілки; батьки. Реалізація соціального партнерства передбачає різноманітні заходи, такі як спільний аналіз ринку праці, конкретизація вимог щодо компетенцій і навичок випускників, організація виробничої практики учнів на підприємствах, підтримка підвищення кваліфікації викладачів, конкурси професійної майстерності, участь у спеціальних заходах (ярмарки, виставки, презентації), підтримка спільних інтересів, інформаційні послуги тощо. До найважливіших заходів у рамках соціального партнерства належить співпраця ПТНЗ із роботодавцями у розробці навчальних планів [1].

Участь роботодавців у створенні навчальних планів належить до традиційних заходів у рамках соціального партнерства в «старих» членах ЄС, проте вона перетворюється на звичайну справу і в «нових» країнах. Професійно-технічні навчальні заклади в країнах ЄС співпрацюють із соціальними партнерами на місцевому, національному та галузевому рівнях. Співпраця на місцевому/регіональному рівні зосереджується переважно навколо специфікації вимог щодо професійних навичок випускників, організації виробничої практики, переході учнів із навчального закладу до місця праці, участі в спеціальних заходах тощо. Співпраця на національному/галузевому рівні полягає у створенні навчальних планів, переговорів щодо питань кваліфікацій, нормативно-правової бази, конкурсів професійної майстерності тощо [1].

Важливим аспектом освітньої політики ЄС є регулювання проблеми визнання навичок, отриманих в результаті неформального та інформального навчання. Прикладом неформального навчання є підготовка працівника за місцем праці на підприємствах. Інформальне навчання виникає у ході щоденної діяльності, пов'язаної з працею, сімейним життям або дозвіллям. Воно не структуроване і зазвичай не приводить до

отримання сертифікату. У більшості випадків учень здійснює його несвідомо. З одного боку, навички, отримані за допомогою формального навчання, визнаються і затверджуються відповідними сертифікатами, з іншого – навички, отримані через неформальне й інформальне навчання, не визнані і не затверджені. У зв'язку з цим протягом останніх десяти років країни ЄС розпочали створювати системи, що дають можливість затвердити навчальні результати. Затвердження неформального та інформального навчання базується на оцінюванні навчальних результатів окремої особи і може привести до видачі сертифіката або диплому.

Єврокомісія і CEDEFOP створили реєстр затвердження неформального та інформального навчання, що пропонує детальний огляд ситуації в європейських країнах. «Затвердження навчальних результатів» слід розуміти як підтвердження компетентним органом, що певна особа досягла навчального результату (отримала знання, навички і/або компетенції) у формальному, неформальному або інформальному середовищі на основі визначених критеріїв та у відповідності з вимогами стандарту затвердження, що, як правило, приводить до сертифікації [1].

Необхідно підкреслити, що основною вимогою для країн-кандидатів на вступ до ЄС є децентралізація, що відображено у принципах децентралізації, які покладені в основу функціонування системи державного управління країн спільноти (побудови громадянського суспільства, ефективності, прозорості, відкритості, підзвітності, гнучкості та субсидіарності).

Питання децентралізації набуває особливої важливості для України у зв'язку з її євроінтеграційними прагненнями.

У даному контексті розвиток професійно-технічної освіти в Україні характеризується рядом проблем:

1. Значною залишається потреба підприємств у кваліфікованих працівниках із інструментом (21,7% від загальної кількості вільних робочих місць), працівниках найпростіших професій у сфері торгівлі, послуг, у промисловості, будівництві, на транспорті тощо, у робітниках із обслуговування, експлуатації та здійснення контролю за роботою технологічного устаткування, виробництва устаткування та машин.

2. Майже половину незайнятих громадян, зареєстрованих у державній службі зайнятості як безробітні, становить молодь, серед них 74,1 тис. осіб — випускники вищих та професійно-технічних навчальних закладів. На думку роботодавців, основними причинами молодіжного безробіття є невідповідність обсягів та напрямів професійного навчання потребам економіки та ринку праці, недостатній рівень якості професійної підготовки, незадовільні умови праці, які пропонуються молоді роботодавцями на конкретних робочих місцях. Зокрема, недосконале функціонування системи фахової підготовки працівників, спричинене відсутністю належного механізму її фінансування та формування державного замовлення на підготовку кадрів, системи незалежної кваліфікаційної атестації випускників навчальних закладів. Серед інших причин – відсутність сталих взаємозв'язків між навчальними закладами, роботодавцями, місцевими органами виконавчої влади та іншими соціальними партнерами, недостатня мотивація молоді до оволодіння робітничими професіями, низький рівень професійної адаптації молодих працівників на виробництві.

3. Для адаптації кваліфікації робочої сили до динамічних потреб сучасного виробництва необхідні інвестиції у підготовку. Однак працівники проходять навчання в середньому раз на 11 років, тоді як у Європейському Союзі працівники навчаються кожні 5 років.

4. В зв'язку з демографічною ситуацією має місце зменшення контингенту осіб, що навчаються. Через це навчальні заклади розширюють комплекс освітніх послуг дорослому населенню.

5. Ефективність професійної орієнтації в Україні є дуже низькою. Поясненням цьому є ряд факторів, серед яких недосконала державна політика; обмежене державне фінансування заходів із професійної орієнтації; недостатні стимули для роботодавців брати участь у заходах із професійної орієнтації на їхніх підприємствах.

6. Незважаючи на число молодих людей, які щороку випускаються навчальними закладами, ситуація на внутрішньому ринку праці залишається незбалансованою. У зв'язку із заниженою престижністю системи професійної освіти, число учнів, що приходять до системи професійно-технічної освіти, щороку зменшується, тоді як число людей, що вступають до вищих навчальних закладів, щороку збільшується. Така ситуація призводить до структурного дисбалансу на українському ринку праці, де співвідношення осіб, що мають диплом про вищу освіту і диплом про професійну освіту, становить близько 70:30, в той час як аналогічне співвідношення в країнах ЄС не перевищує 40:60 або навіть є меншим.

7. Невідповідність навичок на ринку праці України: як правило, знання та навички випускників, що приходять на ринок праці, не відповідають очікуванням роботодавців. Деякими із типових прикладів такої невідповідності є відсутність практичних навичок після закінчення навчального закладу; відсутність знань про сучасні інноваційні способи виробництва; недостатні мовні та комунікативні навички; досить абстрактне знання про «зелену» економіку, відповідальне споживання, ефективність використання енергії на практиці тощо.

8. Часто невдала політика з формування та функціонування ринку праці та розвитку системи професійно-технічної освіти призвела до втрати робочих місць, встановлення низьких вимог щодо якості робочої сили, зростання кількості робочих місць з небезпечними умовами праці. Застарілі кваліфікації не

враховували потреби роботодавців, які модернізували своє виробництво; традиційні навчальні заклади постійно пропонували недостатньо кваліфікованих спеціалістів для ринку праці, на якому останні не могли знайти роботу. Ці два фактори призвели до зменшення популярності серед населення робочих професій, розвалу системи професійно-технічної освіти, низької зацікавленості роботодавців у розвитку професійного навчання і підготовки, а також у співпраці із навчальними закладами. Водночас на сьогодні, близько 38% великих підприємств і їхніх філій та 16% малих і середніх підприємств потребують спеціальностей, які, за їхніми оцінками, система освіти не готує, а тому випускники потребують додаткової підготовки. Підприємства, що наймають випускників ПТУ або інших професійно-технічних навчальних закладів, нерідко залишаються незадоволеними рівнем їхніх навичок, кваліфікації і компетентності [6].

Розглядаючи Україну як потенційного асоційованого члена ЄС, Європейський Союз зацікавлений і готовий до всебічного сприяння реформування освітньої галузі України і приведення її до необхідних вимог, що можна прослідкувати в Угоді про асоціацію від 26 червня 2014 року. Зокрема у статті 432 зазначається, що сторони (Україна–ЄС) здійснюють заходи, спрямовані на активізацію обміну інформацією, практикою та досвідом, для заохочення більш тісного співробітництва в галузі професійно-технічної освіти та навчання, зокрема з метою розвитку систем професійно-технічної освіти та навчання, подальшого підвищення кваліфікації протягом трудової діяльності/життя, що відповідає реаліям в контексті змін на ринку праці; створення національних механізмів для покращення прозорості та визнання кваліфікацій і компетенцій, використовуючи досвід ЄС [7].

На сьогодні, в межах виконання Угоди про асоціацію Україна–ЄС, продовжується реалізація проекту Європейського фонду освіти «Прогнозування впливу реформ у галузі професійної освіти та підготовки робітничих кадрів», який спрямований на підтримку зусиль української освіти з оптимізації мережі навчальних закладів професійної технічної освіти у частині трансформації частини технікумів, училищ та коледжів на рівень професійно-технічної освіти. За останній рік розроблено План дій щодо перспектив модернізації мережі ПНТЗ та ВНЗ I-II рівня акредитації, що дозволяє констатувати певний прогрес у даній сфері [8].

Ефективним інструментом співробітництва у сфері освіти в рамках Програми Східного партнерства є спеціальні програми європейського союзу, зокрема, з 2014 року це програма Еразмус+, спрямована на підтримку посиленої співпраці в Європі в галузі професійно-технічної освіти та забезпечення її якості [9] (табл. 3). Метою освітнього проекту Twinning, спрямованого на вдосконалення української професійно-технічної освіти, є допомога Україні у реформуванні системи освіти відповідно до політики безперервного навчання Євросоюзу. Серед результатів програми Twinning варто відзначити спільні напрацювання українських, датських і німецьких експертів, що лягли в основу нового законопроекту «Про професійну освіту», рамкового закону «Про освіту», законопроекту про внесення змін до чинного Закону України «Про професійно-технічну освіту» та низки інших нормативних документів. Новим законодавством передбачається створення в Україні принципово нового типу навчального закладу – регіонального центру професійної освіти, який має готувати спеціалістів за різними профілями (від фотографів і дизайнерів до слюсарів та кухарів), орієнтуючись на потреби свого регіону й країни [10].

У березні 2015 року, Рада асоціації між Україною та ЄС схвалила оновлений Порядок денний асоціації для підготовки та сприяння імплементації Угоди про асоціацію. Важливим елементом порядку денного є прагнення підтримати Україну у розвитку системи професійної освіти і навчання, щоб краще задовольняти динамічні потреби економіки, забезпечити модернізацію ПТО структур, що здійснюється в межах Копенгагенського процесу. Для забезпечення конкурентної економіки, розвиток людського капіталу є одним з ключових питань [11].

За визначенням Європейської фундації професійної освіти, пріоритетами країни для ПТО та реформування сфери зайнятості є:

1. Розвиток загальної стратегічної концепції ПТО, який охоплюватиме подальшу оптимізацію ПТО в країні, в тому числі поліпшення фінансування та управління.
2. Підвищення якості професійної освіти і навчання за допомогою реалізації Національної кваліфікаційної реформи, перегляду кваліфікацій для пріоритетних галузей економіки і системного впровадження навчання впродовж життя.
3. Розробка систем для покращення ідентифікації та моніторингу потреб у навиках, які сприятимуть трудовій мобільності в Україні та подолання невідповідності здобутих навичок потребам працедавців [12].
4. Впровадження спеціальних заходів із збільшення формальних можливостей працевлаштування випускників [11].

Висновки. Таким чином, принциповими напрямками реформування професійно-технічної освіти України у забезпеченні її відповідності стандартам ЄС є підвищення її якості та ефективності; забезпечення полегшеного доступу до професійної освіти усіх категорій населення, в тому числі доступу до навчання протягом усього життя для осіб будь-якого віку; впровадження європейських стандартів професійно-технічної освіти, зокрема, у напрямі забезпечення її відповідності потребам ринку праці та застосування ефективних механізмів соціального партнерства; інтенсифікація підвищення кваліфікації працівниками до

Програми Європейського Союзу у забезпеченні співпраці в розвитку професійно-технічної освіти України (складено автором на основі [9, 10])

Програма ЄС	Сфера застосування	Напрями діяльності	Цілі	Основні види діяльності за напрямом
ЕРАЗМУС+ (напрямок Жан Моне)	Професійно-технічна освіта (ПТО)	Ключовий напрям діяльності – КА1: Мобільність ПТО	Збільшення можливостей щодо навчання за кордоном для учнів ПТО заради набуття ними навичок, необхідних для переходу від освіти та підготовки до роботи (професійної діяльності) Покращити / набутти практичного досвіду та / або оновити педагогічні навички фахівців ПТО (учителів, тренерів у компаніях).	Стажування учнів за кордоном на підприємствах, у державних установах, неурядових організаціях тощо або у закладі ПТО з періодами практики у компаніях. Стажування фахівців ПТО на підприємстві або у закладі освіти / професійної підготовки. Викладання (викладацьке відрядження) у партнерській інституції. Стажування в закладі освіти / професійної підготовки.
		Ключовий напрям діяльності – КА2: Співпраця задля інновацій (Стратегічні партнерства ПТО)	Покращити реагування системи ПТО на специфічні потреби ринку праці, сприяти посиленню економічної конкурентоздатності в різних секторах.	Сприяння структурованій та довготерміновій співпраці між закладами ПТО та стейкхолдерами (приватні підприємства, соціальні партнери, місцеві/регіональні органи влади, неурядові організації). Міжгалузєва співпраця з метою «наведення мостів» і поширення знань між формальним, інформальним секторами освіти й підготовки та сектором молодіжної політики.
		Ключовий напрям діяльності – КА2: Співпраця задля інновацій (Альянси професійної майстерності)		Розроблення та запровадження програм, що відповідають вимогам ринку праці та потребам студентів (учнів, слухачів тощо) у різних секторах економіки Проекти, що сприяють навчанню без відриву від виробництва. Проекти, що сприяють визнанню кваліфікацій на рівні ЄС.
		Ключовий напрям діяльності – КА3: Підтримка реформ	Підтримка розробок/напрощувань ЄС у сфері освітньої політики та відповідь на деякі конкретні цілі системи ПТО.	Взаємне колегіальне навчання та спільне навчання у тематичних робочих групах. Дослідження з покращення якості та забезпечення учнівських стажувань (Європейський Альянс учнівських стажувань). Підтримка інструментів ЄС (європейська система кваліфікацій ПТО – ECVET, європейська система забезпечення якості ПТО – EQAVET).
Освіта дорослих	Ключовий напрям діяльності – КА1: Мобільність персоналу	Розвиток і розширення знань, навичок і компетентностей	Участь у структурованих курсах / тренінгах за кордоном Період стажування / спостереження за роботою в сфері освіти дорослих або у відповідній організації іншого сектору за кордоном Викладання (викладацькі відрядження)	
		Ключовий напрям діяльності – КА2: Співпраця задля інновацій та обміну кращими практиками	Забезпечити можливості для якісного навчання та викладання для дорослих і покращити пропозиції щодо навчання провайдером освітніх послуг для дорослих (з фокусом на базових навичках, активному громадянстві та ключових компетентностях, пов'язаних зі здатністю до працевлаштування)	Міжгалузєва співпраця з метою обміну досвідом і кращими практиками між організаціями Розроблення, тестування та затвердження нових навчальних планів, методів навчання або інноваційних педагогічних підходів Проекти, спрямовані на набуття базових навичок (писати, рахувати та володіти ІКТ), а також надання другого шансу на здобуття освіти або можливості навчатися у дорослому віці Покращення доступу до навчання для дорослих Розвиток стратегічної співпраці між провайдером освіти дорослих та місцевими/регіональними органами влади
		Ключовий напрям діяльності – КА3: Підтримка реформ	Сприяння розвитку національної політики та європейського діалогу щодо розвитку систем і практик освіти дорослих	Підтримка національних реформ (наприклад, побудова національних мереж і коаліцій груп інтересів) Підтримка інформаційних кампаній, що пропагують переваги навчання для окремих осіб, економіки та суспільства Взаємне колегіальне навчання керівників високого рівня, які беруть участь у виробленні політики, практиків, дослідників, а також відповідних організацій і груп стейкхолдерів
Програма TWINNING	Співпраця на рівні державних службовців аналогічних органів державної влади країн-членів ЄС та України	Допомога Україні у реформуванні системи освіти відповідно до політики безперервного навчання Євросоюзу.	Ефективне застосування Національної рамки кваліфікацій та розвиток елементів забезпечення якості освіти.	Консультації (щодо підготовки законопроектів, з організаційно-інформаційних питань тощо), тренінги, навчально-ознайомлювальні поїздки та стажування

рівня ЄС (мінімум 1 раз в 5 років). Розробка необхідних законодавчих ініціатив та економічних механізмів адаптації професійно-технічної освіти до європейських вимог є перспективними напрямками подальших розвідок з даної тематики.

Література

1. Сергеева Л. М. Інституції професійно-технічної освіти країн Європейського Союзу / Л. М. Сергеева. – К. : Арт Економі, 2012. – 120 с.

2. Lisbon European Council Presidency Conclusions [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm
3. Гришук Ю. В. Поняття "професійна освіта та навчання" у вітчизняному науковому просторі / Ю. В. Гришук // Освітологічний дискурс. – 2014. – № 4. – С. 112–120.
4. Туринский процесс 2012: межстрановой отчет. Прогресс в развитии навыков: от общих вызовов к особым решениям для каждой страны // ЕФО. – 2013. – 52 с.
5. Future skills in Europe Focus on 2020. CEDEFOP. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.cedefop.europa.eu/files/5191_en.pdf
6. Попа А. Дослідження та аналіз вакансій і потреб у кваліфікованих кадрах у країнах ЄС, Республіці Молдова та в Україні / А. Попа, Р. Колишко, Н. Попова, Ф. Панзіка / Міжнародна організація праці, Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи. – Будапешт МОП, 2013.
7. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом та його державами-членами, з іншої сторони [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://comeuroint.rada.gov.ua/komevoint/doccatalog/document?id=56219>
8. Інформація щодо стану моніторингу виконання у II кварталі 2015 року Угоди про асоціацію між Україною та ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.google.co.uk/url?url=http://www.mon.gov.ua/content/%25D0%259D%25D0%25BE%25D0%25B2%25D0%25B8%25D0%25BD%25D0%25B8/2015/07/22/monitoring-gmo-dodatok-1.doc&rct=j&q=&esrc=s&sa=U&ved=0CCAQFjACahUKewiAmcXvhO3HhAhVEjXIKHQsYBnw&usg=AFQjCNGEA6k0O62PSvDLyXMTASGNVbMtzg>
9. Проект Європейського Союзу «НЕО – Національний Еразмус+ офіс в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.erasmusplus.org.ua/pro-nas.html>
10. Міністерство освіти і європейські партнери презентували громадськості результати проекту Twinning [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2015/03/18/ministerstvo-osviti-i-evropejski-partneri-prezentovali-gromadskosti-rezultati-proektu-twinning/>
11. European Training Foundation [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.etf.europa.eu/web.nsf/pages/Who_we_are
12. Нижник В. М. Соціальна політика у формуванні антикризових напрямів підвищення людського потенціалу України / В. М. Нижник // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2010. – № 6. Т. 2. – С. 7–11.

References

1. Serheeva L.M. Instytutsii profesiino-tehnicnoi osvity krain Yevropeiskoho Soiuzu / L. M. Serheeva. – К. : Art Economy, 2012. – 120 p.
2. Lisbon European Council Presidency Conclusions. URL: http://www.europarl.europa.eu/summits/lis1_en.htm
3. Hryshchuk Y. V. Poniattia "profesiina osvita ta navchannia" u vitchyznianomu naukovomu prostori / Y.V. Hryshchuk // Osvitohichnyi dyskurs. – 2014. - № 4. - P. 112-120
4. Turynskyy process 2012: cross-country report. Progress in the development of skills, from the common challenges to special solutions for each country // EFO, 2013. – 52 p. – P. 43.
5. Future skills in Europe Focus on 2020. CEDEFOP. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2008. URL: http://www.cedefop.europa.eu/files/5191_en.pdf
6. Popa A. Research and Analysis of Vacancies and Skills Needs in the EU, in the Republic of Moldova and Ukraine / A. Popa, P. Kolyshko, N. Popova, F. Panzika. – ILO, Budapest, 2013.
7. Uhoda pro asotsiatsiyu mizh Ukrainoiu, z odniyei storony, ta Yevropeiskym Soiuzom ta yoho derzhavamy-chlenamy, z inshoi storony. URL: <http://comeuroint.rada.gov.ua/komevoint/doccatalog/document?id=56219>
8. Informatsiya shchodo stanu monitorynhu vykonannia u II kvartali 2015 roku Uhody pro asotsiatsiyu mizh Ukrainoyu ta EU. URL: <http://www.google.co.uk/url?url=http://www.mon.gov.ua/content/%25D0%259D%25D0%25BE%25D0%25B2%25D0%25B8%25D0%25BD%25D0%25B8/2015/07/22/monitoring-gmo-dodatok-1.doc&rct=j&q=&esrc=s&sa=U&ved=0CCAQFjACahUKewiAmcXvhO3HhAhVEjXIKHQsYBnw&usg=AFQjCNGEA6k0O62PSvDLyXMTASGNVbMtzg>
9. Proekt Yevropeiskoho Soyuzu "NEO – Natsionalnyi Erasmus+ ofis v Ukraini". URL: <http://www.erasmusplus.org.ua/pro-nas.html>
10. Ministerstvo osvity i yevropejski partneri presentovali hromadskosti rezultaty proektu Twinning. URL: <http://www.mon.gov.ua/usi-novivni/novini/2015/03/18/ministerstvo-osviti-i-evropejski-partneri-prezentovali-gromadskosti-rezultati-proektu-twinning/>
11. European Training Foundation. URL: http://www.etf.europa.eu/web.nsf/pages/Who_we_are
12. Nyzhnyk V.M. Sotsialna polityka u formuvanni antykrizovyh napriamiv pidvyshchennia liudskoho potentsialu Ukrainy / V.M. Nyzhnyk // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky. – 2010. – №6, V.2. – P. 7-11

Надійшла 22.08.2015; рецензент: д. е. н. Нижник В. М.